

Türkiye’de işsizliğin belirleyenleri: Alternatif bir ampirik analiz*

Cem Dişbudak

Muğla Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Muğla
e-posta: disbudak@mu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-4231-9864

Özet

İşsizlik, uzun zamandan beri hem dünyanın hem de Türkiye’nin en önemli, ağır ve kronik iktisadi ve toplumsal sorunlarından biridir. İşsizlik üzerine yapılan ampirik çalışmalarda farklı teorik yaklaşımlar kullanılmaktadır. Bu teorik yaklaşımlardan en yaygın anaakım olarak bilinen Neoklasik İktisat yaklaşımıdır. Bu yaklaşım temel olarak işsizliğin en önemli belirleyenin ‘reel ücretler’ olduğunu ileri sürmektedir. Öte yandan son zamanlarda artan ölçüde Post-Keynesyen İktisat yaklaşımını benimseyen çalışmalar da söz konusudur. Bu yaklaşım ise işsizliği başka değişkenlerin yanı sıra temel olarak ‘karlılık oranları’ ile açıklamaya çalışmaktadır. Bu çalışmada, işsizlikle ilgili olarak Post Keynesyen yaklaşımın kar oranlarına dayalı açıklamaları temel alınmıştır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de işsizlik oranlarının yüksek olması ve artmaya da devam etmesinin nedenlerini Post Keynesyen çerçevede anlamaya ve açıklamaya çalışmaktır. Türkiye’deki işsizlik oranlarının düşürülmesinde hem kar oranlarının hem de kredi genişlemesinin önemli etkileri olduğunu ARDL zaman serisi tekniği uygulayarak niceliksel olarak ortaya koymuştur. Kredi genişlemesinin işsizliği azaltıcı etkisi daha ılımlı iken kar oranlarının işsizliği azaltıcı güçlü etkileri söz konusudur. Kar oranlarının işsizliği azaltıcı etkisi, kapitalistlerin kar güdüsüyle hareket ettikleri temel varsayımıyla son derece uyumlu görünmektedir. Çalışmanın sonuçlarına göre, Türkiye’de ucuz işgücüne dayalı politikalar ile işsizliği azaltmaya çalışmanın uygun bir politika yaklaşımı olmadığı söylenebilir.

Anahtar kelimeler: Türkiye, İşgücü piyasaları, İşsizlik, Post-Keynesyen Yaklaşım.

JEL kodları: J01, J08, J18, J31

1. Giriş

Kapitalizm, başlangıcından beri sürekli değişimlerin yaşandığı dinamik bir sistemdir. Bu değişim gücü sayesinde de kapitalizm, karşılaştığı sorunları çözmeye veya çözmekte başarılı olamadığı durumlarda bu sorunların üzerinden atlamaya veya yok saymaya çalışmaktadır. Bu nedenle, bütün değişim gücüne rağmen kapitalizmin hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde çözemediği, hatta kendi yarattığı, doğasından da kaynaklanan kalıcı sorunlar söz konusudur. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde bu sorunlar kronik bir nitelik taşımakta ve köklü değişimler gerçekleştirilmesine rağmen ağırlaşarak devam etmektedir. Gelişmekte olan ülkeler işsizlik, enflasyon, dış açık, iç-dış borç ve üretimde dışa bağımlılık gibi çok sayıda kronik ve ağır iktisadi sorunlarla karşı karşıyadır. Bunlar arasında işsizlik, büyük çoğunluğu çalışmak zorunda olan bir toplumdaki insanlar için çok ağır sonuçları olan kronik bir sorundur. Gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan Türkiye bu sorunu en ağır yaşayan ülkelerden biridir.

İşsizlik, diğer iktisadi göstergelerin yanı sıra, Türkiye'nin en önemli, ağır ve kronik sorunlarından biridir. Kronik işsizlik 2020 yılında ortaya çıkan Covid-19 pandemi sürecinde daha da ağır bir sorun haline gelmiştir ve işsizliğin giderek daha da ağırlaşabileceği öngörülmektedir. Türkiye genelinde 15 ve daha yukarı yaştaki işsiz sayısı 2020 yılı Haziran döneminde 4 milyon 101 bin kişi ve işsizlik oranı % 13,4 seviyesindeyken, istihdam oranı ise yalnızca % 42,4'tür (TÜİK, 2020). İşsizlik oranı Türkiye'de özellikle gençlerde çok yüksek oranlara ulaşmış olup, AB ortalamasının oldukça üzerinde seyretmektedir (SBB, 2020). Türkiye'de 2000'li yıllarda çift haneye ulaşmış olan işsizlik oranları bir daha tek haneli seviyelere istisnai yıllar haricinde inmemiştir. Bu işsizlik oranları ile Türkiye, İspanya ve Yunanistan ile birlikte Avrupa'daki en yüksek işsizlik oranına sahip üç ülkeden biridir (SBB, 2020).

Türkiye işgücü piyasalarında yıllardır biriken sorunlar son yıllardaki büyüme modeli ile daha görünür hale gelmiştir. Birbirini besleyen süreç sonucunda da hem ekonomi hem de istihdamda sürdürülebilir bir büyüme sağlanamamıştır. 2001 krizinden sonra sağlanan ekonomik büyüme işgücü piyasalarına yansımamış, işgücü piyasasına yeni katılımlara kıyasla istihdam düzeyindeki sınırlı artışlar nedeniyle işsizlik oranları ılımlı bir biçimde artmış ve kriz yıllarında ise ılımlı artışlar sıçramaya dönmüştür. 2016 yılından beri ekonomide yaşanan durgunluk ve küçülmenin işsizliği önemli ölçüde artırdığı gözlenmektedir. Bu sorunun çözümü için gerek iktisatçıların gerekse politika yapımcıların ayrıntılı analizler yaparak uygulanabilir politika önerileri üretmeleri gerekmektedir.

Türkiye'de işgücü piyasası kurumlarının zayıflığını gösteren istihdam güvencesizliği de önemli sorunlardan biridir. Kurumsal işgücü piyasasının dışında kalan ve tamamen esnek olan kayıtdışı çalıştırma, geçici iş sözleşmeleri ve bağımsız

çalışma (Corona süreciyle kısmi çalışma ödeneği veya ücretsiz izin) gibi istihdam biçimleri, Türkiye’de işgücü piyasalarını ve istihdamı daha da esnek hale getirmiştir.

İşgücü piyasalarında yaşanan sorunlar yalnızca işgücü piyasalarının kendine özgü yapılarından değil, aynı zamanda sermayenin davranış biçimlerinin de bir sonucu olarak değerlendirilmelidir. Yeldan’ın (2020) belirttiği üzere kapitalizm, ulus-ötesi şirketlerin küresel ölçekte tahakkümünü pekiştirir ve bu şirketler değer zincirlerini kendi stratejik çıkarları doğrultusunda yönlendirirler. Sürecin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan taşeron, enformel, alt-işveren ilişkilerine dayalı yarı-uluslararası, yarı-yerel sermaye biçimleri, uygun ve uyumlu bir işgücü piyasası yapısının önünde önemli bir engel olarak görünmektedir.

İşsizlik üzerine yapılan ampirik çalışmalarda farklı teorik yaklaşımlar kullanılmaktadır. Bunlardan en yaygını anaakım olarak bilinen Neoklasik İktisat yaklaşımıdır. Bu yaklaşım aşağıda da açıklandığı gibi, işsizliği temel olarak ‘reel ücretler’ ile açıklamaya çalışmaktadır. Öte yandan son zamanlarda Post-Keynesyen İktisat yaklaşımını benimseyen çalışmalar da söz konusudur. Bu yaklaşım ise işsizliği başka değişkenlerin yanı sıra temel olarak ‘karlılık oranları’ ile açıklamaya çalışmaktadır.

Bu çalışmada, işsizlikle ilgili olarak Post-Keynesyen yaklaşımın kar oranlarına dayalı açıklamaları temel alınmıştır. Çünkü Neoklasik iktisat işsizliği çalışma ve çalışmama arasında iradi ve bireysel bir seçim/karar olarak görmektedir ve bu yaklaşım yapısal işsizliği açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Post-Keynesyen yaklaşıma göre, Kapitalist ekonomilerde firmalar kar oranlarını yüksek tutarak rekabet güçlerini sürdürmeye çalışırlar. Bunu yapmak için de olabildiğince yüksek yatırım yaparak emek verimliliğini artırmak isterler. Sermaye birikim sürecinde yapılan yeni yatırımlar hem sermaye hasıla katsayısını artırarak hem de teknik değişime neden olarak kâr oranlarının azalmasına neden olur. Kâr oranlarındaki azalmaya bir tepki olarak firmalar emek kullanımını azaltırlar ve kâr oranlarındaki azalmanın önüne geçmenin bir yolu olarak emek verimliliğini artırmak için paradoksal bir biçimde sermaye hasıla katsayısını artırmaya çalışırlar. Firmalar yüksek kâr elde etme mücadelesi sürecinde kendilerini yatırım yapma, sermaye hasıla katsayısını artırma, verimliliği artırma, düşen kar oranları ve istihdamı azaltma şeklinde kendini tekrarlayan bir süreç içerisinde bulurlar (Felipe, 2002).

Bir kapitalistin ne kadar işçi istihdam edeceği işe aldığı kişinin kendisinin karlılığına nasıl etki edeceğine bağlıdır. Eğer ilave işçinin kârlarını artıracığını düşünüyorsa kapitalist daha fazla işçi istihdam etmek isteyecektir. Öte yandan ilave işçi karları artırmıyorsa istihdam artmayacaktır. Bu nedenle de istihdam düzeyi ve işsizlik oranları açısından kar oranları temel değişken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de işsizlik oranlarının yüksek olması ve artmaya da devam etmesinin nedenlerini anlamaya ve açıklamaya çalışmaktadır.

Literatürde, Türkiye’de işsizlik olgusunun açıklanması için yapılan çalışmaların çoğu anaakım Neoklasik yaklaşımı benimseyen iktisatçılar tarafından temel değişken olarak ‘reel ücretlerin’ kullanılmasıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada ise kontrol değişkeni olarak kullanılan kredi artış oranı değişkeninin yanı sıra “kârlılık oranı” işsizliğin açıklanmasında anahtar değişken olarak kullanılmaktadır.

2. Literatür: Özet

Neoklasik iktisadın anaakım olması nedeniyle Türkiye işgücü piyasası üzerine yapılan çalışmaların çok önemli bir kısmı bu yaklaşımı benimsemektedir. Türkiye’de ücret ve işsizlik arasındaki ilişkiler ile ilgili ampirik çalışmalarda genellikle asgari ücret temel değişken olarak kullanılmıştır. Örneğin, Korkmaz ve Çoban (2006), Özata ve Esen (2010), yapmış oldukları çalışmalarda asgari ücretlerdeki artışın işsizliğin artmasına neden olduğu sonucuna varmışlardır.

Daha yakın döneme ilişkin çalışmalarda da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Tari ve Bakkal (2017), 1980-2012 döneminde Türkiye ekonomisinde işsizliğin nedenlerini açıklamaya çalıştıkları çalışmada, ekonomik krizlerin işsizliğin en önemli açıklayıcısı olduğunu ve asgari ücret, sendikalaşma oranı ile verimliliğin işsizlik üzerinde etkili diğer değişkenler olduğunu ekonometrik olarak göstermişlerdir. Biçerli ve Kocaman (2019) asgari ücretin işsizlik üzerine etkilerini inceledikleri çalışmada, asgari ücretin işsizlik üzerinde önemli negatif etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Yani, çalışmanın bulgularına göre diğer olumsuz etkilerinin yanı sıra, asgari ücret artışları işsizliği de önemli ölçüde artırmaktadır.

Öte yandan, ücretler ve işsizlik oranları arasında ilişki kuramayan veya pozitif ilişki kuran çalışmalar da söz konusudur. Örneğin, Güven, Mollavelioğlu ve Çakar Dalgıç (2011), ücretler ile işsizlik arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna varmışlardır. Taşcı vd. (2018), Muğla ili üzerine yaptıkları bir çalışmada ücret artışlarının işsizliğe neden olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca, Sever ve İğdeli (2018), Altunöz (2016), Dağlıoğlu ve Bakır (2015), ücretlerdeki artışın istihdamı olumlu yönde etkilediği ve işsizliği azalttığı sonucuna ulaşmışlardır.

Onaran ve Galanis (2014), gelişmiş ülkeler üzerine yaptıkları çalışmada kar paylarındaki artışın toplam talepte bir düşüşe neden olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Çalışmanın bulgularına göre, küresel ekonomi “ücret çekişli” bir yapıya sahiptir. Kar paylarında meydana gelen %1’lik artış, küresel ekonominin düşük oranlarda da olsa küçülmesine ve gelir dağılımında da bozulmalara neden olmaktadır.

Türkiye ekonomisi üzerine 1998-2019 yılları arasındaki dönemi kapsayan Bölükoğlu (2019) çalışmasına göre, bu dönemler arasında Türkiye ekonomisinin “ücret çekişli” olduğu görülmektedir. Bir başka deyişle, bu dönemde ücret paylarındaki artışın yatırımların, büyümenin ve istihdamın artmasına neden olduğu

ve ücretlerdeki artışların işsizliği artırabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Benzer bir sonuç, Tekgüç vd (2020) çalışmasında görülmektedir. 2016 yılında gerçekleşen yüksek oranlı asgari ücret artışının istihdamda herhangi bir daralmaya neden olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Bu çalışmalar, Neoklasik teorinin ve çeşitli versiyonlarının işsizlik ve ücretler konusundaki analizlerini olumsuzlarken, Post Keynesyen iktisadın analiz ve sonuçlarını haklı çıkarır görünmektedir.

Türkiye işgücü piyasaları üzerine yapılan ampirik çalışmalarda, yukarıda belirtildiği gibi ücret artışları ile istihdam arasında genellikle negatif ilişki saptayan sonuçlara ulaşılmıştır. Öte yandan, ilişki olmadığını veya ilişkinin pozitif olduğunu gösteren çalışmalar da mevcuttur. Bu çalışmaların büyük bir kısmı önemli değişkenleri dışarıda bıraktığından yöntemsel sorunlar içermektedir¹. Türkiye ekonomisi üzerine literatür bir bütün olarak değerlendirildiğinde, sonuçların kesinlikten uzak ve karışık olduğu görülmektedir. Bu çalışma, literatürdeki bu karışık sonuçların bir ölçüde berraklığa kavuşmasını hedeflemekte ve işsizlik, ücretler, karlılık ve büyüme konularına, özellikle işsizlik-karlılık ilişkisine odaklanarak açıklık getirmeye çalışmaktadır.

3. İktisat teorisinde işsizlik yaklaşımları

Anaakım iktisat teorisi olarak bilinen Neoklasik İktisat ve bu teorinin çeşitli versiyonları işsizliğin temel nedeni olarak reel ücretlerdeki artışı göstermektedir. Neoklasik İktisadın işgücü piyasaları yaklaşımında emek talebi reel ücretle ters orantılı, emek arzı ise reel ücretle doğru orantılı bir ilişki içindedir. Neoklasik Teori'nin işgücü piyasası analizinde tam rekabet, azalan marjinal verimlilik ve girdilerin birbirleriyle ikamesi varsayımları altında, kar maksimizasyonu yapan firma, piyasanın işleyiş koşulları altında istihdam kararını reel ücret düzeyine dayandırarak vermektedir (Ünsal, 2017).

Mikro-iktisadi temele dayalı Neoklasik Emek Talebi temel olarak ürün talebinin bir türevi olarak düşünülür. Ürüne olan talebin yeterli olması varsayımı altında üretim tekniğine karar vermeye çalışan firma, faktörlerin marjinal verimlilikleri ve marjinal maliyetleri doğrultusunda ne kadar işgücü istihdam edeceğine karar vermektedir. Firmanın sermaye talebi de işgücüne benzer biçimde belirlenmektedir. Bu anlamda işgücü ve sermaye talebi arasında fark gözetilmez ve bu iki faktör arasındaki ikame edilebilirlik derecesinde iki faktöre ilişkin talep

¹ Ampirik analizlerin en büyük sorunu açıklanmaya çalışılan değişkenle açıklama gücüne sahip olduğu düşünülen değişken arasında kurulmaya çalışılan bağlantının net olarak ortaya konulmamasıdır. Teknik bir alet olan ekonometrik regresyon uygulaması ile daima iki değişken arasında ilişki kurulabilir. Bir başka deyişle, iki değişken arasında ilişki kurulmak isteniyorsa istatistiksel olarak bu ilişkiyi regresyon analizi ile ortaya koyabilmek mümkündür

belirlenir. Firma açısından işgücü maliyeti yani reel ücretler ne kadar düşükse firmanın işgücü talebi de o kadar artmaktadır.

Neoklasik iktisada göre reel ücretlerin belirlenmesinde hem işgücü talebi hem de işgücü arzı belirleyicidir. İşgücü arzı insanların elde edecekleri gelir ile bu geliri elde ederken katlandıkları zahmet ile ilişkilendirilir. Fayda-maliyet analizi yaparak faydasını maksimize etmeyi amaçlayan çalışanlar, çalışarak elde edecekleri fayda ile çalışma sürecinde karşı karşıya kaldıkları zahmet arasında yaptıkları hesaplama sonucunda ne kadar işgücü arz edeceklerine iradi olarak karar verirler. Reel ücret çalışmamanın veya boş zamanın maliyetidir ve istisnai durumlar dışında çalışma kararının en önemli belirleyicisidir. Reel ücretler arttıkça işgücü arzı artmaktadır.

Neoklasik iktisat temel olarak işgücü talebi ve arzını piyasada oluşan reel ücretlere dayandırarak işsizliğin temel belirleyeni de ortaya koyar: reel ücretler. Eğer reel ücretler uygun düzeyde oluşursa işgücü piyasasında işsizlik ortaya çıkmaz, piyasada işsizlik söz konusu ise bunun nedeni reel ücretlerin yüksekliğidir. Bir başka deyişle, piyasada gayriiradi işsizlik söz konusu olamaz. İşsizlik çalışanların tercihine bağlı olarak iradi olarak ortaya çıkar ve bu işsizler tanımsal olarak işsiz sayılmazlar çünkü kendi iradeleri ile işsizliği seçmişlerdir. Piyasada ortaya çıkan reel ücreti kabul eden hiç kimse işsiz kalmayacaktır. Neoklasik iktisat devamı olduğu Klasik İktisat gibi bir ‘tam istihdam teorisidir. Bu görüşler günümüzde de Neoklasik iktisadın uzantısı denilebilecek çeşitli okullarca devam ettirilmekte ve reel ücret düzeyleri işsizliğin en önemli açıklayıcısı olarak kabul edilmektedir.

Neoklasik Teori’nin esnek reel ücretler ve ücretlerin düşmesi sonucunda işgücü piyasalarının otomatik olarak dengeye geleceği öngörüsü önemli ölçüde eleştirilmiştir. Tam istihdamın sağlanması için aynı anda tam rekabet koşulları geçerli olmalı ve fiyatlar da tam esnek olmalıdır. Bu koşulların gerçek hayatta olanaksız olması Neoklasik iktisadın işgücü piyasalarına dönük analizlerini anlamsız hale getirmektedir.

Neoklasik İktisadın işgücü piyasasına ilişkin görüşleri 1929 yılında başlamış olan Büyük Bunalıma kadar hâkim görüş olarak varlığını devam ettirmiştir. Bu bunalım ve sonrasında 1936 yılında Keynes’in “Genel Teori” kitabını yayınlamasıyla birlikte işsizlik konusuna bakış önemli ölçüde değişmiştir (Keynes, 1964). Keynesyen analiz, Neoklasik Teori’nin aksine bir eksik istihdam teorisidir. Keynesyen Teori’de işgücü piyasaları ile mal piyasaları birbirine sıkı sıkıya bağlı olduğundan mal piyasalarında ortaya çıkabilecek “talep yetersizliği” gibi sorunlar işgücü piyasalarında gayriiradi işsizliğe neden olmaktadır. Bu nedenle Keynesyen Teori gönülsüz işsizliğin kapitalist ekonomilerde kaçınılmaz olarak ortaya çıkabileceğini ortaya koymuştur ve bu sorunun çözümü vardır. Keynesyen Teori’ye göre, işsizliğe karşı uygulanabilecek olan politikalar genişletici maliye ve para politikalarıdır (Ataman, 1998). Ortodoks Keynesyenler para ve maliye politikaları ile işsizliğin önemli ölçüde kontrol altına alınabileceğini ileri sürerken, 1970’lerdeki

petrol krizi başta olmak üzere bu politikaların etkinliği önemli ölçüde sorgulanmış ve eleştirilmiştir.

Neoklasik işgücü talebi analizinde, emek talebi istihdam edilen son birim işçinin üretime katkısına, yani emeğin marjinal ürününe bağlı olduğu yukarıda belirtilmişti. Keynes'in görüşlerini takip eden ve birçok konuda onun görüşlerini farklı biçimlerde ele alarak daha radikal biçimde analiz eden iktisatçılar Post-Keynesyenler olarak bilinmektedir. Post-Keynesyenler 'e göre işgücü talebi "efektif talebe" bağlı olarak değişmektedir. Bir başka deyişle, işgücü talebi firmanın üretmeyi planladığı üretim düzeyine ve bu üretime dönük talebe bağlıdır. Öte yandan işgücü arzı ve boş zaman tercihi, çalışanların keyfi olarak verdikleri çalışma ve boş zaman tercihlerinden çok, genellikle uzun dönemlidir ve sonuçları itibariyle yüksek derecede bir belirsizlik içermektedir. Bu nedenle, Post-Keynesyen yaklaşımın işgücü piyasası yaklaşımında işgücü arzından daha çok işgücü talebi rol oynamaktadır. Bu anlamda, Post-Keynesyenler'in işgücü piyasası analizi, Neoklasik Teori'den ciddi anlamda farklılık gösterir. Post-Keynesyen yaklaşımda ne işgücü talebi ne de işgücü arzı reel ücrete bağlı değildir. Dolayısıyla, Post-Keynesyen teoride reel ücret düzeyinin ve reel ücretlerdeki değişimin işgücü piyasalarını dengeye getirmesinden ve dengeden uzaklaştırmasından bahsedilemez. Bir başka deyişle, reel ücretler işsizliğin temel belirleyeni değildir. Post-Keynesyenler'in genel teorik çerçeveleri ve bunların işsizlik ile bağlantıları konusundaki görüşleri aşağıda daha detaylı olarak incelenmektedir.

4. Post Keynesyen İktisat

Keynes'in, Klasik ve Neoklasik teorileri eleştirdiği "Genel Teori" kitabının yayınlanmasından sonra çok sayıda iktisatçı Keynes'in fikirlerini yorumlayarak iktisadi analize katkıda bulunmuşlardır. Bu iktisatçılar arasında Keynes'in fikirlerine dayanan ancak diğer iktisatçılardan da yararlanan bir grup iktisatçı Post-Keynesyen İktisat başlığı altında çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Post-Keynesyen İktisat'ın ortaya çıkmasında "Genel Teori" başlangıç ve temel olarak kabul edilse de, Keynes bu okulun üzerinde etkili olan tek iktisatçı değildir. Bu bağlamda Malthus, Ricardo ve Marx, Post-Keynesyen İktisat içinde farklı grupları doğrudan olmasa da önemli ölçüde etkileyen iktisatçılardır (Lavoie, 2006). Örneğin Malthus, Keynes'in efektif talep prensibi ile Kalecki'nin iş çevrimleri teorisini geliştirmesinde etkili olmuştur. Ricardo temel olarak üretim maliyetlerinin üzerinde kalan artı değer, büyümenin temel belirleyicisi olduğu ve bu değer, ekonomideki dağılımı üzerine odaklanmış ve bu fikirleri Sraffa'nın çalışmalarına zemin hazırlamıştır. Sraffa'nın teorik modeli Post-Keynesyen İktisat'ın efektif talep prensibi anlayışına katkı sağlamıştır. Marx'ın Post-Keynesyen İktisat'a etkisi ise daha çok Kalecki'nin çalışmaları üzerinde görülmektedir. Kalecki işsizlik olgusu,

kapitalizmin döngüsel doğası ve piyasa başarısızlıkları konularında Keynes ile aynı sonuçlara ulaşmış; ancak Keynes'den farklı olarak işçiler ve sermaye sahipleri arasındaki ayrıma odaklanarak, Marx'ın sınıfsal çerçevesini kullanmıştır. Diğer bir deyişle, Post-Keynesyenler, Keynes'in yanı sıra Marx, Kalecki ve Sraffa'nın görüşlerinden de yararlanan ve bunları geliştiren iktisatçılardan oluşmaktadır. Cambridge geleneğinin en önemli isimlerinden Joan Robinson, Post-Keynesyen İktisat'a ismini veren kişi ve kurucusu olarak da kabul edilmektedir (Kutlu ve Horwath, 2017).

Post-Keynesyenler, Neoklasik İktisadın pozitivist ve temel olarak biçimselliğe dayanan yöntemlerine karşıdır ve bu konuda en sert eleştirileri yapmaktadırlar. Neoklasik iktisadın gerçek dışı varsayımları, soyutlama ve sadeleştirme ile makro iktisat teorisini matematiksel bir yapıya indirgeyerek gerçek hayattan tamamen uzaklaştırmaktadır. Kurumların, sosyal yapıların ve davranışların iktisadi gerçeklik üzerindeki rolüne vurgu yapan Post-Keynesyenler, diğer soyut ve basit biçimde idealize edilmiş yaklaşımları benimseyen teorileri anlamsız bulmaktadırlar (Dow, 1999; Kutlu ve Horwath, 2017). Post-Keynesyenlerin işgücü piyasalarına ilişkin yaptıkları çalışmalar da benzer kapsamda değerlendirilebilir. Gerçek dışı varsayımlarla Neoklasikler tarafından ortaya konmuş reel ücret ve istihdam ilişkisine yaptıkları sert eleştiriler de bu kapsamda ele alınabilir.

Post-Keynesyen iktisatta talep, makro iktisadi analizin temeli olarak kabul edilmektedir ve talebi temel alması nedeniyle talep-yanlı bir iktisadi yaklaşım olarak nitelendirilir. Talebin iktisadi analizin temeli olarak alınması bir ekonomide üretim ve istihdam düzeyinin temel belirleyicisinin toplam talep olması anlamına gelir. Post-Keynesyenler, Keynes'i takip ederek teknoloji ve sermaye stoku veri iken toplam arzın, "beklenen" talebe göre belirlendiğini ileri sürmektedir. Dolayısıyla, bir ekonomide yatırım ve üretim planlarını belirleyen unsur beklenen talep düzeyidir (Lavoie, 2006). Öte yandan, gerçekleşen talep üreticilerin bir önceki dönemde, gelecekte kendi malları için bekledikleri talebe ilişkin olarak aldıkları yatırım ve üretim kararları neticesinde oluşan toplam gelir tarafından belirlenmektedir. Bu çerçevede, toplam talep ve toplam arz temelde birbiri ile karşılıklı olarak ilişkilidir (Kutlu ve Horwath, 2017).

Talebin en önemli bileşeni ise yatırımlardır. Yatırımlar doğası gereği oldukça dalgalıdır ve yatırımlardaki dalgalanmalar iktisadi çevrimlerin en önemli nedenini oluşturmaktadır. Tüm iktisadi olgular ve olaylar gibi yatırımlar da geçmişin değişmez, geleceğin ise belirsiz olduğu bir zaman sürecinde yapılmaktadır. Yatırımların bu özelliği Post-Keynesyen analizde "temel belirsizliğin" (Fundamental uncertainty) önemini ortaya koymaktadır. Temel belirsizlik konusu Keynes tarafından da sık sık vurgulanmıştır. Keynes bireylerin geleceğin belirsiz olduğu ortam altında optimal bir seçim yapabilmelerinin olanaksız olduğunu ileri sürer (Keynes, 1964). Keynes gibi Post-Keynesyenler 'de de temel belirsizlik

kavramı iktisat teorisinin temel yapı taşlarından birini oluşturmaktadır. Temel belirsizlik ergodik olmayan stokastik bir sistemin sonucudur. Bu sistemde, bugüne ait ya da geçmişe ilişkin piyasa verilerinden elde edilmiş olasılık dağılımları baz alınarak yapılacak gelecek tahminleri güvenilir sonuçlar vermez. Bir başka deyişle geçmiş ve mevcut bilgi ve verileri kullanarak geleceği bilebilmek mümkün değildir. Post-Keynesyen İktisatın ergodik olmayan belirsizlik yaklaşımı, yani zaman içerisinde iktisadi veri ve davranışlarda değişimin ortaya çıkacağı veya geleceğin geçmiş gibi olmak zorunda olmadığı, iktisadi aktörlerin yatırımlara ilişkin uzun dönem kararlarının istatistiki olasılık hesabı yaparak gerçekleştirilemeyeceğini ortaya koymaktadır (Lavoie, 2006; Kutlu ve Horvath, 2017).

Post-Keynesyen iktisadi dalgalanma yaklaşımına göre reel üretim ve istihdamın temel belirleyicisi olan talep düzeyindeki dalgalanmaların en önemli nedeni, temel belirsizlik altında beklentilerin yönlendirdiği yatırım harcamalarıdır. Belirsizlik ortamı girişimcilerin yaptıkları yatırımların kârlılığına ilişkin beklentilerini değiştirerek yatırımlarını artırmakta veya azaltmakta ve böylelikle üretim ve istihdamda küçük veya büyük dalgalanmalara yol açmaktadır (Lavoie, 2006).

Post Keynesyen yaklaşımın belirgin özelliklerden bir başkası da ekonomiyi bir “açık sistem” olarak kabul etmeleridir. Başta Neoklasik iktisat olmak üzere birçok yaklaşım ekonomiyi “kapalı sistem” olarak gördüklerinden, Post-Keynesyenler in açık-sistem anlayışı önemli bir fark olarak ortaya çıkmaktadır. Post-Keynesyenler in süreçler ve eğilimler ile ilgilenmeleri ve karmaşık bir yapı olan ekonomiyi açık sistem olarak kabul etmelerinden dolayı, onlara göre iktisadi değişkenlerin gelecekte alacakları değerlerin tanımlanmış ve dolayısıyla belirli olması mümkün değildir. Zamanla her sistem içerisinde ve her ekonomide değişim olması kaçınılmazdır (Kutlu ve Horvath, 2017). Bu nedenle de Post-Keynesyen yaklaşımı benimseyen iktisatçıların diğer analizlerde olduğu gibi işgücü piyasası analizlerinde de belirsizlik olgusu ön plana çıkmaktadır.

Post-Keynesyen iktisadi düşüncenin iktisat teorisine en önemli katkılarından biri de bilinmeyecek olanlar, bilinebilecek olanlar ve bilinebilecek olsa bile belirsiz olanlardır. Örneğin, genel bir savaşın orta vadede çıkacağı bilinemez ama birilerinin bu savaşın çıkacağını bildiğini varsayalım. Bu durumda savaşın nasıl bir süreç izleyeceği ve savaşın sonunda ortaya çıkabilecek yeni durumun bilinebilmesi mümkün değildir. Benzer bir durumu ani bir biçimde ortaya çıkan Covid-19 salgını için de ileri sürebiliriz. Bu süreçlerin başında kapitalistlerce alınabilecek yatırım kararlarının hesaplamaya dahil edilemeyen “hayvani içgüdüler” ile alınması gerektiği açıktır.

Bütün bu açıklamalardan sonra, Post-Keynesyenler’in başlıca önermelerinin iktisadi, sosyal ve politik yapılar ile kurumların tarihsel süreç içinde birbirine eklemlenmiş olduklarını ve ekonominin bir açık sistem olarak ergodik olmayan bir

sistemde zamana bağlı değişiklikler geçirmesinin kaçınılmaz olduğunu ortaya koymaktadır. Ekonominin işleyişini bu şekilde analiz eden Post-Keynesyenler'in işsizlik hakkındaki analizleri de Neoklasikler'den önemli ölçüde ayrılmaktadır. İşsizlik konusundaki belirleyici unsurun reel ücretten çok kârlılık oranı, talep düzeyi, kredi kullanımı ve kapasite kullanım oranı olduğu ileri sürülmektedir. Ancak, kârlılıktaki değişimlerin istihdam ve büyüme üzerindeki etkisi ekonominin yapısına bağlıdır.

Neoklasikler teorik olarak işsizliğin mümkün olamayacağını piyasadaki nominal ücret ayarlamaları ile işsizliğin ortadan kalkacağını ileri sürmektedirler. Post-Keynesyenler ise bu yaklaşımın sorunlu olduğunu ve hem işveren hem de işçilerin nominal değil reel değerlerle ilgilendiğini, nominal ücretlerde düşüşün konu ile tamamen ilgisiz olduğunu ileri sürmektedirler.

Keynes gibi Post-Keynesyen'ler de düzeltici bir mekanizma olarak ücret kesintilerine karşı çıkmaktadırlar. Piyasalara yayılmış genel bir ücret düşüşü, bir yandan tüketimi azaltırken öte yandan kapitalistlerin yatırım yapma eğilimlerini artırabilir; çünkü en önemli maliyet unsurlarından biri olan ücret ödemelerinde düşüş söz konusudur. Aynı zamanda "hayvani içgüdülerdeki" kötüleşme ve yatırımların getirisindeki düşüş beklentisi, yatırımları artırmak yerine düşürme olasılığını güçlü bir biçimde ortaya çıkarır. Toplam talebin en önemli belirleyicisi olan yatırımlar böyle bir durumda aşırı dalgalanma gösterecektir ve ücret kesintileri bir durgunluğa neden olabilecektir. Bu nedenle, ücret düşüşleri sonrasında ortaya çıkan yatırım daralmaları ekonomide önemli bir durgunluğa neden olabilir. Ücret düşüşleri, Neoklasik geleneğin öne sürdüğü gibi işsizliği azaltmak yerine aksine işsizliği artırıcı etkiler ortaya çıkarabilir. Öte yandan ücret artışları ise yatırımlar üzerinden ekonomiyi canlandırarak hem iktisadi büyümeyi artırabilir hem de işsizliği azaltıcı bir etki ortaya çıkarabilir (Tekgüç vd, 2020; Bölükoğlu, 2019).

Bütün bu açıklamalarla birlikte, Post-Keynesyenler yatırımların beş önemli belirleyeni olduğunu ileri sürmektedirler: Karlılık beklentisi, kapasite kullanım oranı, kredi olanakları, hayvani içgüdüler ve teknolojinin sağlayabileceği fırsatlar.

Kârlılıktaki ve kâr payındaki artışların yatırımları artıracığı, bu nedenle de istihdamda bir artışa neden olacağı ve işsizliği düşürebileceği ileri sürülmesine rağmen bazı durumlarda bu beklenti gerçekleşmeyebilir. Kârlılıklar tüm dünyada artarken, yatırımlar ve istihdam yeterince artmayabilir ve buna rağmen büyüme sağlanabilir. Bu durum "istihdam yaratmayan büyüme" olarak nitelendirilir. Bhaduri ve Marglin (1990) kâr payları yükselirken toplam talebin düşmesinin gözlendiği durumları "ücret çekişli" (wage-led) ve toplam talepte yükselme meydana gelmesini "kâr çekişli" (profit-led) olarak nitelendirmektedir. Dolayısıyla bir ekonomide kâr payının artmasının istihdam yaratmadan talepte artışa ve büyümeye yol açıp açmayacağı ekonominin yapısına bağlıdır denilebilir.

5. Türkiye işgücü piyasası: Tarihsel gelişim ve kurumsal altyapı

Türkiye işgücü piyasasının çok sayıda sorunu vardır ve bu sorunlar giderek derinleşmektedir. Öncelikle, gelişmiş ülkeler ve kendi standardındaki gelişmekte olan ülkeler ile kıyaslandığında Türkiye’de işgücüne katılma oranı (İKO) çok düşüktür. İKO’nun düşük olması ekonomide elde edilebilecek potansiyel gelirin düşük olması ve çok sayıda insanın üretim sürecinden uzak kalması anlamına gelmektedir. İşgücüne katılanlar arasında da işsizlik oranının çok yüksek olduğu görülmektedir. İşsizlik oranları özellikle gençler ve kadınlar için çok yüksektir. Gençler arasında da eğitilmiş gençlerin işsizlik oranlarının giderek artma eğiliminde olduğu görülmektedir. Öte yandan ortalama ücretlerin düşüklüğü önemli bir başka sorun olarak görünmektedir. Türkiye’de asgari ücretle çalışanların sayısının yıllar içerisinde önemli ölçüde arttığı gözlemlenmektedir. Toplam çalışanlar içerisinde asgari ücretle çalışanların oranı 2003 yılında % 9 iken 2017 yılında bu oran % 22’ye çıkmıştır (Aslan, 2019). Bir sendikanın yaptığı hesaplama göre ise asgari ücret ve asgari ücretin altında kazananların oranı 2018 yılında %38.3’tür (DİSK-AR, 2020). Asgari ücretle çalışanların oranındaki bu artışın aynı zamanda ortalama ücret oranlarında görece bir düşüşe de yol açtığı düşünülebilir. Bu dönem boyunca, ücretlerdeki düşüşe² rağmen işsizlik oranlarında görülen ılımlı artış dikkat çekicidir. Neo-liberal politikaların en yoğun yaşandığı bu dönemde ücret baskılamalarının işsizlik oranlarında düşüş yerine artışa neden olması anaakım iktisat açıklamaları ile çeliştiğinden, sıklıkla anaakım iktisatçılardan ve onların fikirlerini benimseyen siyasetçilerinden bu durumun anlaşılmadığı yönünde açıklamalar yapılmaktadır. Öte yandan heteredoks iktisatçılar yıllardan beri bu durumu “istihdam yaratmayan büyüme” başlığı altına farklı gerekçelerle açıklamaya çalışmaktadırlar.

Türkiye’nin işgücü piyasasına ilişkin istatistikler Tablo 1, Tablo 2, ve Tablo 3’te sunulmaktadır. Veriler Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) internet sitesinden elde edilmiştir. TÜİK verileri son zamanlarda birçok kesim tarafından önemli ölçüde eleştirilmektedir³. İşgücü verileri de bu eleştirilerden nasibini almaktadır.

² TÜİK’in HİA anketlerinde ücretlerin arttığı yönünde bilgiler mevcuttur ve kimi araştırmacılar da bu yönde çalışmalar ortaya koymuşlardır. Ancak bu çalışmalar bile çelişkili sonuçlara ulaşmaktadır. Örneğin Duman (2019) TÜİK verilerinden hareketle emek gelirlerinde artış tespit etmesine rağmen bu durumun gelir dağılımına yansımadığını tespit etmektedir. Ancak Daha önce DPT ve sonra Kalkınma Bakanlığı şimdi ise Stratejik Daire Başkanlığı olarak bilinen devlet kurumu “resmi istatistik programına katkılar” verilerinde reel ücretlerin düşme eğilimini ortaya koymaktadır. Reel ücretlere ilişkin çelişkili sonuçların birçok iktisatçının gerek reel ücretler gerekse gelir dağılımına ilişkin verilere şüphe ile yaklaşmasına neden olmaktadır.

³ TÜİK’in açıkladığı veriler birçok kesim tarafından eleştirilmekte ve doğruları yansıtmadığı söylenmektedir. Bu eleştirilere eski bir TÜİK başkanı olan Birol Aydemir’de katılmıştır. Aydemir: “İnsanlar, artık açıklanan verilere güvenmez hale geldi. İşin doğrusu, evet, ben de TÜİK’in enflasyon, istihdam, büyüme gibi alanlarda yayınladığı verilerin artık çok şüpheli ve tartışmalı olduğu konusunda hemfikirim” demiştir. (T24, 2020).

Buna rağmen, resmi istatistik kurumu olan TÜİK verileri de işgücü piyasalarındaki sorunları bütün açıklığı ile ortaya koymaktadır.

Tablo 1’de kurumsal olmayan nüfusun 2007 yılından itibaren 2019 yılına kadar % 22,5 arttığı ve işgücü arzının ise % 46,3 artarak 22 milyon 253 bin kişiden 32 milyon 549 bin kişiye ulaştığı görülmektedir. Çalışma çağındaki nüfusa oranla işgücü arzındaki artış Türkiye ekonomisinde istihdam yaratmanın önemini ortaya koymaktadır. 2007’den beri işgücü arzı 9 milyon 700 bin kişi artarken istihdam edilenlerin sayısı 7 milyon 871 kişi arttığından işsizlerin sayısı kaçınılmaz olarak artmıştır. 2007 yılında 2 milyon 22 bin kişi olan işsiz sayısı 2019 yılında 4 milyon 469 bin kişiye yükselmiştir. İşsizlerin sayısı dönem içerisinde iki katından fazla artmıştır. Bu durum işsizliğin Türkiye’de ulaştığı boyutları göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Tablolarda yer almamakla birlikte, özellikle son yıllarda yükseköğretim mezunları işgücüne katılma oranı en yüksek kesimi oluşturmaktadır. İşgücü verileri ayrıntılı bir biçimde incelendiğinde eğitim seviyesi yüksek olanların hem işgücüne katılım oranının hem de bu grupta işsizlik oranının da daha fazla olması dikkat çekmektedir. İşgücüne en az katılım ise okur-yazar olmayan kesimde görülmektedir. Aynı zamanda en düşük işsizlik oranı da okur-yazar olmayan gruba aittir. Bu oranın düşük olmasında, okur-yazar olmayan kesimin çoğunlukla aktif olarak iş aramıyor olması, dolayısı ile hesaplamalarda “işsiz” sayılmaması ve işgücüne dâhil olmaması büyük rol oynamaktadır.

Tablo 1
Temel İşgücü Göstergeleri (Bin Kişi)

	15+ Yaş Kurumsal Olmayan Nüfus	İşgücü Arzı	İstihdam Edilenler	İşsizler
2007	50.177	22.253	20.209	2.044
2008	50.982	22.899	20.604	2.295
2009	51.833	23.710	20.615	3.095
2010	52.904	24.594	21.858	2.737
2011	53.985	25.594	23.266	2.328
2012	54.961	26.141	23.937	2.204
2013	55.983	27.046	24.601	2.445
2014	56.986	28.786	25.933	2.853
2015	57.854	29.678	26.621	3.057
2016	58.720	30.535	27.205	3.330
2017	59.894	31.643	28.189	3.454
2018	60.654	32.274	28.738	3.537
2019	61.469	32.549	28.080	4.469

Kaynak: TÜİK, 2020.

Türkiye ekonomisinde işsizlik oranları istisnai bir iki yıl dışında çift haneli olarak gerçekleşmiştir. İşsizliğin nedenlerinin veya belirleyicilerinin önemi söz konusu verinin uzun süredir çift hanede kalmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle geçlerin işsizlik oranları can yakıcı boyutlara ulaşmıştır ve bir an önce çözüm üretilemez ise başka sosyal sorunları da ortaya çıkarabilecektir.

Tablo 2
Temel İşgücü Göstergeleri (%)

	İşgücüne Katılma Oranı	İstihdam Oranı	İşsizlik Oranı	Tarım Dışı İşsizlik	Genç İşsizlik Oranı
2007	44,3	40,3	9,2	11,2	17,3
2008	44,9	40,4	10,0	12,3	18,6
2009	45,7	39,8	13,1	16,0	22,9
2010	46,5	41,3	11,1	13,7	19,9
2011	47,4	43,1	9,1	11,3	16,8
2012	47,6	43,6	8,4	10,3	15,8
2013	48,3	43,9	9,0	10,9	17,1
2014	50,5	45,5	9,9	12,0	17,9
2015	51,3	46,0	10,3	12,4	18,5
2016	52,0	46,3	10,9	13,0	19,6
2017	52,8	47,1	10,9	13,0	20,8
2018	53,2	47,4	11,0	12,9	20,3
2019	53,0	45,7	13,7	16,0	25,4

Kaynak: TÜİK, 2020

6. Ampirik analiz: Model, yöntem, veriler ve niceliksel sonuçlar

Bu çalışmada (1) nolu denklem ampirik teste tabi tutularak işsizlik, kârlılık oranları ve kredi artışı arasındaki ilişki Türkiye işgücü piyasasının işleyişinin analiz edilmesinde kullanılacaktır.

$$U = \alpha + \beta\Pi + \theta\Delta Cr + \phi \quad (1)$$

(1) numaralı denklemde U işsizlik oranını, Π kârlılık oranını ve ΔCr ise kredi büyüme oranını, ϕ ise şokları ifade etmektedir.

Bu denklem kullanılarak işsizliği açıklamada kar oranları ve kredi kullanımının rolü niceliksel olarak ortaya konmaya çalışılmaktadır. Ancak diğer iktisadi değişkenler gibi işsizlikte dinamik ve kompleks bir sürece tabidir. Bu nedenle, çalışma basit bir denklemle işsizliği tamamen açıklama amacında olmayıp

işsizliğin açıklamasında Post-Keynesyen görüşün test edilmesidir. Açıklayıcı değişken sayısının artırılması ve ek değişkenlerin de denklemde yer alması konusunda veri sınırlılığı etkili olmuş ve serbestlik derecesi göz önünde bulundurularak regresyonda yalnızca temel değişkenler kullanılmıştır.

Veriler yıllık olup 1993-2018 yıllarını kapsamaktadır. İşsizlik verileri TÜİK, kredi büyüme oranı TCMB'den alınmıştır. Toplam kredi büyüme oranının hem ticari hem de bireysel kredi içermesi nedeniyle talep artışlarını daha iyi temsil edeceği düşünülmektedir. Kârlılık oranı verisi ise İSO en büyük ve ikinci büyük 500 firma verilerinden hesaplanmıştır. Ampirik çalışmadaki en önemli sorunlardan biri verilerin geçerliliği, güvenilirliği ve sürekliliğidir. Bu bakımdan TÜİK'in işsizlik verileri tartışılır olmakla birlikte tüm işsizlik tartışmaları bu veriler üzerinden yapıldığından, kaçınılmaz olarak kullanılmak zorundadır. Öte yandan, İSO 500 kârlılık verilerinin tüm ekonomiyi temsil edecek biçimde kullanılması tartışılabilir olmakla birlikte, bu firmaların ortalama kârlılık oranlarının tüm ekonomiyi temsil etmesinde önemli bir sakınca olmadığı düşünülmektedir. Ortaya çıkabilecek olası sakıncaların göz önünde bulundurularak, çalışmanın sonuçlarının bu sınırlılıkla birlikte yorumlanması gerekir. Çalışmanın kullandığı verilerin yıllık olarak kullanılmak zorunda olması ve bu nedenle gözlem sayısı çalışmanın sınırlılıklarından biridir ve bu durum çalışma sonuçlarının değerlendirilmesinde göz önünde bulundurulmalıdır.

6.1. Yöntem

(1) nolu denklemdeki değişkenler arasında hem uzun hem de kısa dönem ilişkinin olup olmadığının belirlenmesi için ARDL yöntemi uygulanacaktır. ARDL sınır testi yaklaşımı da değişkenlerin uzun dönemli ilişkisini açıklamak için kullanılan eş bütünleşme testidir (Pesaran ve Shin, 1999; Pesaran vd., 2001). Bu yöntemin en önemli özelliği, yaklaşımı daha az sayıda veri içeren zaman serileri için daha güvenilir sonuçlar vermesidir. Bu yöntemde verilerin I(0) veya I(1) olması önemli değildir, ancak kullanılan hiçbir verinin I(2) olmaması gerekmektedir. Bunun için verilere durağanlık sınaması yapılmıştır.

Veriler için yapılan ADF ve PP testi trendli ve gecikmesiz olarak yapılmıştır. Durağanlık test sonuçlarına göre bütün değişkenlerin I(1) seviyesinde durağan olduğu anlaşıldığından ARDL tekniği uygulamasında herhangi bir sorun olmadığı anlaşılmıştır.

Değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisine ait F-testi sonuçları Tablo 3'te sunulmuştur. 12,27 olarak hesaplanan F-istatistiği üst sınır tablo değeri olan 4.33'ten büyük olduğundan değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3
Eş-bütünleşme Sonuçları

k	F İstatistiği	Alt Sınır (% 5)	Üst Sınır (% 5)
4	12,37	2.960	4.33

Kritik değerler Paseran v.d.(2001)'deki CI(iii)'den alınmıştır.

(1) nolu modele 5 gecikme uzunluğu verilerek en uygun gecikme uzunluğu olan ARDL (1,4,5) modeli oluşturulmuştur. Modelin kısa ve uzun dönem sonuçları aşağıdaki tablolarda verilmektedir.

Türkiye işgücü piyasalarında kar oranları ve kredi genişlemesinin işsizlik oranları üzerindeki etkilerini analiz etmek için kullandığımız (1) nolu denklem ARDL yöntemi kullanılarak test edilmiş ve aşağıdaki kısa ve uzun dönem sonuçları elde edilmiştir.

ARDL modelinin kısa dönem sonuçlarına bakıldığında hem kâr oranlarının hem de kredi genişlemesinin işsizlik üzerinde kısa dönemde istatistiksel olarak güçlü ancak katsayı büyüklüğü açısından ılımlı etkileri söz konusudur. Bir diğer sonuç ise kredi ve kar oranlarında zaman içerisinde ortaya çıkan değişimler ile ilgilidir. Kredi artışları zaman içerisinde işsizliği azaltıcı etkiler yaratırken geçmiş yıllardaki kar oranlarının dengeye ulaşmaya kadar negatif ilişkiler ortaya çıkarmaktadır. Ancak bu etkiler zayıf kalmakta ve uzun dönem dengesine yaklaşıldıkça kar oranlarının da işsizliği azaltıcı etkileri söz konusudur. Tablo 3'de Hata Düzeltme Katsayısı (ECM(-1)) istatistiksel olarak % 1 düzeyinde anlamlı ve katsayı değeri -0.30 olarak bulunmuştur. Katsayının negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olması değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğunu göstermektedir. Bu katsayının anlamı, işgücü piyasalarında herhangi bir dengesizlik veya şok ortaya çıktığında uzun dönem dengesine ulaşılmasının yaklaşık olarak üç yıl aldığıdır.

Tablo 4
ARDL (1,4,5) Hata Düzeltme Modeli Sonuçları
(Bağımlı Değişken: İşsizlik)

Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-istatistiği	Olasılık
D(KREDIGR)	-0.095130	0.010718	-8.875804	0.0000
D(KREDIGR(-1))	-0.061565	0.008403	-7.326521	0.0001
D(KREDIGR(-2))	-0.062375	0.009207	-6.774807	0.0001
D(KREDIGR(-3))	-0.035047	0.008469	-4.138243	0.0033
D(KARORAN)	-0.077840	0.024638	-3.159372	0.0134
D(KARORAN(-1))	0.340843	0.048843	6.978338	0.0001
D(KARORAN(-2))	0.336753	0.044164	7.625066	0.0001
D(KARORAN(-3))	0.312916	0.048683	6.427663	0.0002
D(KARORAN(-4))	0.163412	0.037125	4.401721	0.0023
ECM(-1)	-0.307129	0.037221	-8.251508	0.0000

Regresyon sonuçlarının Tablo 5’teki uzun dönemli sonucuna bakıldığında hem kredi genişlemesi hem de kar oranlarının % 10 düzeyinde anlamlı olduğu, kredi genişlemesi ve kar oranlarının işsizlik üzerinde anlamlı azaltıcı etkileri olduğunu göstermektedir. Kısa dönemde olduğu gibi katsayı değerinin küçük olması, kredi genişlemesinin işsizlik üzerindeki etkisinin sınırlı olduğunu gösterirken, kar oranlarının katsayısının büyük olması işsizlik üzerindeki etkisinin oldukça güçlü olduğunu ortaya koymaktadır. Regresyon sonuçları Post-Keynesyen İktisadın teorik çıkarımlarını desteklemektedir. Yani, Türkiye’de işsizlik ile kar oranları arasında güçlü negatif bir ilişki söz konusudur: Kar oranlarındaki artış işsizliği önemli ölçüde azaltmaktadır.

Tablo 5
ARDL (1,4,5) Uzun dönem Sonuçları
(Bağımlı Değişken İşsizlik)

Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-istatistiği	Olasılık
KREDIGR	-0.152242	0.070755	-2.151676	0.0636
KARORAN	-1.350949	0.717159	-1.883751	0.0963
C	31.963879	10.804082	2.958500	0.0182

Çalışmanın ekonometrik modeli ile elde edilen sonuçlar, ücretler ile işsizlik arasında sıkı bir ilişki kurmaya çalışan araştırmacı ve politika yapımcıların görüşlerinin geçerli olmadığını ortaya koymaktadır. Türkiye ekonomisinde düşük ücret politikalarıyla işsizliği azaltmaya çalışmak bu çalışmanın sonuçlarına göre mümkün görünmemektedir.

7. Sonuç ve değerlendirme

İşsizliğin nedenini açıklamaya çalışan iktisatçılar genellikle Neoklasik yaklaşımı benimseyerek işsizlik ile reel ücretler arasında ilişki kurmaya çalışmaktadırlar. Bu iktisatçıların ampirik çalışmalarında da reel ücretler ile işsizlik arasında bulunan sonuçlar doğal olarak işsizliğin çözümü için ücretlerin düşürülmesi gibi politika önerileri ile sonuçlanmaktadır. Ancak son zamanlarda birçok iktisatçı bu yaklaşımı önemli ölçüde eleştirmekte ve işsizlik ile reel ücretler arasında kurulan ilişkinin yanlış nedensellik ilişkisi olduğunu ileri sürmektedirler. Bu eleştirileri yüksek sesle dile getirenler arasında Post-Keynesyen İktisatçılar öne çıkmaktadır.

Keynes'in efektif talep prensibini makro iktisat teorisinin temeli olarak kabul eden Post -Keynesyenler'in odak noktaları, iktisadi süreçlerin gerçek dünyada nasıl işlediğini anlamaktır. Neoklasik iktisadın temel varsayımlarına karşıt bir duruşa sahip olan Post-Keynesyen'ler iktisadi olgulara yaklaşımlarıyla diğer iktisadi akımlardan ayrılmaktadır. Post Keynesyen Okulun ana-akım iktisat ile arasındaki en temel farklılık benimsedikleri metotlardan ileri gelmektedir. Teori ve gerçek dünya arasındaki uygunluğu esas alan Post-Keynesyen İktisat, Keynes'in metodolojik yaklaşımının yeniden canlanmasında önemli rol oynamıştır. Bu yaklaşımın ana akım Neoklasik İktisat ile taban tabana zıt analizlerinden biri de işgücü piyasalarına bakış açısıdır. Neoklasik iktisat ve diğer anaakım yaklaşımlar işsizliğin temel açıklayıcı değişkeninin reel ücretler olduğunu ileri sürerken, Post-Keynesyen yaklaşım işsizliğin temel belirleyicilerini kar oranları ve başta kredi

genişlemesi olmak üzere taleple bağlantılı diğer değişkenler olduğunu ileri sürmektedir.

Türkiye işgücü piyasalarına ilişkin işsizlik oranlarını açıklamak üzere kar oranları ve kredi genişlemesini açıklayıcı değişken olarak kullanan bu çalışma hem kar oranlarının hem de kredi genişlemesinin işsizlik üzerinde önemli etkileri olduğunu ARDL ekonometrik tekniği uygulayarak niceliksel olarak ortaya koymuştur. Kredi genişlemesinin işsizliği azaltıcı etkisi daha ılımlı iken kar oranlarının işsizliği azaltıcı güçlü etkileri söz konusudur. Kar oranlarının işsizliği azaltıcı etkisi, kapitalistlerin kar güdüsüyle hareket ettikleri temel varsayımıyla son derece uyumlu görünmektedir. Bu nedenle, iktisat politikaları oluşturulurken bir yandan ücretlerin belirli bir insani düzeyde oluşması sağlanırken sektörel, bölgesel ve ulusal düzeyde kar oranlarının belirli düzeylerde gerçekleşmesine dönük politikalar oluşturulabilmelidir. Birbiriyle çelişiyor görünen bu politikaların uyumlulaştırılması oldukça zordur. Ancak, hammadde ve girdi konularında destek sağlayarak ve “ücret çekişli” iyi tasarlanmış bir büyüme modeliyle istihdam artışı ve belirli karlılık düzeylerinin sağlanabilmesi mümkündür.

Neoklasik yaklaşımı kullanarak reel ücretler ile işsizlik arasında pozitif ilişki kuran çok sayıda çalışmanın yanı sıra, Türkiye işgücü piyasaları üzerine yapılan diğer bazı çalışmaların da gösterdiği gibi, ücretlerin işsizlik üzerindeki etkisi ya net değildir ya da işsizliği olumlu yönde etkilemektedir. Ücretleri açıklayıcı değişken olarak kullanan ve Neoklasik sonuçlarla çelişen çalışmaların sonuçları da bu çalışmayı destekleyici niteliktedir. Uygun olmayan açıklayıcı değişkenler kullanıldığında elde edilen sonuçların çelişkili olması kaçınılmazdır. Bu nedenle, özellikle asgari ücret artışları gündeme geldiğinde küçük oranda ücret artışlarının bile işsizliği artıracağı iddiaları temelsiz görünmektedir. Karlılık ve kredi genişlemesinin işsizliği azaltıcı etkilerinin olması politika yapıcıları tarafından üzerinde durulması ve dikkatle incelenmesi gereken bir konu olarak öne çıkmaktadır. Bu değişkenlerde ortaya çıkabilecek artışlar işsizliği olumlu yönde etkilerken, başka iktisadi değişkenler üzerinde bozucu etkiler ortaya çıkarabilir. Sonuç olarak siyasiler, sendikalar, işverenler ve politika yapıcılar işsizlik ve onu etkileyen değişkenler üzerinde fikir ortaya koyarken belirleyenlerin ne olduğu konusunda anaakım düşüncenin görüşlerinin doğru olmayabileceğinin farkında olmalıdır.

Son dönemlerde tartışmalara konu olan düşük ücrete dayalı Çin modelinin bir ölçüde büyüme yaratabileceği ancak kar oranlarının sınırlı kalması durumunda işsizliği önlemede etkin olmayabileceği bu nedenle de düşük ücret politikasının bir seçenek olarak düşünülmesinin önemli toplumsal sonuçları olacağı düşünülebilir.

Kaynaklar

- ALTUNÖZ, U. (2016), "Türkiye’de Asgari Ücret, İşsizlik Ve Enflasyon Arasındaki İlişkinin Sınır Testi Yaklaşımıyla Analizi", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 30, Sayı: 5, 1055-1063.
- ASLAN, G. (2019) Türkiye’de Asgari Ücretli Çalışan Sayısı ve Ücret Seviyelerinin Değişimi (2003-2017 Hanehalkı İşgücü Anketleri Veri Analizi), *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 141-159.
- ATAMAN, B. C. (1998), "İşsizlik Sorununa Yeni Yaklaşımlar", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 53, s.59-72.
- BHADURİ, A. ve MARGLIN Stephen (1990) Unemployment and the real wage: the economic basis for contesting political ideologies *Cambridge Journal of Economics*, Volume 14, Issue 4, December 1990, Pages 375–393.
- BİÇERLİ, M. K., ve KOCAMAN, M., (2019). "The Impact Of Minimum Wage On Unemployment, Prices, And Growth: A Multivariate Analysis For Turkey," *Economic Annals*, Faculty of Economics, University of Belgrade, vol. 64(221), pages 65-84, April – J.
- BÖLÜKOĞLU A. (2019) Türkiye’nin Talep Rejimi: Post-Keynesyen Ekonometrik Bir Analiz, *Sosyoekonomi*, 27 (42) , 163-180.
- DAĞLIOĞLU, S. ve BAKIR, A. M., (2015). "Türkiye’de Asgari Ücretin İstihdam Üzerindeki Etkisinin Sektörel Panel Regresyon Modelleri ile İncelenmesi", *Sosyal Güvenlik Dergisi*, Sayı: 8, 35-68.
- DİSK-AR (2020) Salgın Günlerinde Asgari Ücret Gerçeği Araştırması 2021, İstanbul.
- DOW, S. C. (1999) "Post Keynesianism and Critical Realism: What Is the Connection?," *Journal of Post Keynesian Economics*, Taylor & Francis Journals, vol. 22(1), pages 15-33, September.
- DUMAN, A. (2019). Türkiye’de Emegın Değişen Payı ve Gelir Dağılımı, *Çalışma ve Toplum*, 2019/1
- FELIPE, J. (2002) Unemployment and profitability. In P. Davidson (ed.), *A Post Keynesian Perspective on 21st Century Economic Problems*. Cheltenham: Edward Elgar.
- GÜVEN, A., MOLLAVELİOĞLU, Ş. ve ÇAKAR Dalgıç, B. (2011). "Asgari Ücret İstihdamı Arttırır mı? 1969-2008 Türkiye Örneği", *ODTÜ Geliştirme Dergisi*, sayı: 2, s. 147-166.
- KEYNES J. M. (1964). *The General Theory of Employment Interest and Money*. London, Harcourt Brace and Company. (originally published 1936).
- KORKMAZ, A. ve ÇOBAN, O., (2006). "Emek Piyasasında Asgari Ücret, İşsizlik ve Enflasyon Arasındaki İlişkilerin Ekonometrik Bir Analizi Türkiye Örneği (1969-2006)", *Maliye Dergisi*, Sayı: 151, 16-21.
- KUTLU S. ve HORVATH L. (2017) Post Keynesyen Makro İktisadın Metodolojik Temelleri Üzerine Bir İnceleme, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:32, Sayı:1, Yıl:2017, ss. 95-129.
- LAVOIE, M. (2006): *Introduction to Post-Keynesian Economics*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- ONARAN, O.ve GALANİS, G. (2014) Income distribution and growth: a global model, *Environment and Planning A*, vol. 46, no. 10, 2489-2513.
- ÖZATA, E. ve ESEN, E. (2010). "Reel Ücretler İle İstihdam Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 2, 55- 70.
- PESARAN, M.H., SHİN, Y., & SMITH. R.J. (2001), "Bound Testing Approaches to the Analysis of Long Run Relationships", *Journal of Applied Econometrics*, 16, 289-326.
- SBB [T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı] (2020). İşgücü Piyasasındaki Gelişmelerin Makro Analizi. (Erişim: 21.11.2020), <http://www.sbb.gov.tr/kamu-kesimi-genel-dengesi/> <https://www.sbb.gov.tr/isgucu-piyasasindaki-gelismelerin-makro-analizi/>

- SEVER, E. ve İĞDELİ, A. (2018). "Asgari Ücret, İstihdam ve Ekonomik Büyüme: BRICS-T Örneğinde Bir İnceleme", *Girişimcilik İnovasyon ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, sayı: 3, s. 1-14.
- TARI R. ve BAKKAL, H. (2017). Türkiye’de İşsizliğin Belirleyicileri, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 1-18.
- TAŞCI, R., DURAN, T., ve ÇİMAT, A. (2018). "Asgari Ücret Artışlarının Muğla İlinde Faaliyet Gösteren KOBİ’ler Üzerindeki Ekonomik Etkilerinin Araştırılması", *Akademik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 6, Sayı : 76, 424-441.
- TEKGÜÇ, H, İŞIK, E. ve ORHANGAZİ, O. (2020) 2016 Asgari Ücret Artışının Ücretler, İstihdam ve Kayıt Dışılık Üzerindeki Etkileri, *İktisat ve Toplum*
- TÜİK (2020) İşgücü İstatistikleri, Haziran 2020.
- Ünsal, E., M., (2017). *Mikro İktisat*, Ankara: Murat Yayınları.
- YELDAN, E. (2020) "Türkiye İşgücü Piyasa(ları)nın Görünümü", *Cumhuriyet Gazetesi*, 20.05.2020.

İnternet Kaynakları

- T24, (2020), <https://t24.com.tr/haber/eski-tuik-baskani-birol-aydemir-veriler-benden-once-albayrak-a-gitti-yillarca-rakamlarla-oynadilar,920260>, (erişim tarihi: 12.12.2020).

Extended summary

Determinants of unemployment in Turkey: An alternative empirical analysis

Abstract

Unemployment has long been one of the most important, severe and chronic economic and social problems of both the world and Turkey. Different theoretical approaches are used in empirical studies on unemployment. The most common of these theoretical approaches is the Neoclassical Economics approach, known as the mainstream. This approach basically argues that the most important determinant of unemployment is 'real wages'. On the other hand, there are also studies that adopt the Post-Keynesian Economics approach to an increasing extent recently. This approach, on the other hand, tries to explain unemployment mainly with 'profitability ratios', among other variables. In this study, the explanations of the Post Keynesian approach on the importance of the variable of profit rates are based on the explanation of unemployment. The aim of this study is to try to understand and explain the reasons why unemployment rates are high and continue to increase in Turkey in a Post Keynesian framework. The study has quantitatively demonstrated that both profit rates and credit expansion have significant effects on reducing unemployment rates in Turkey by applying the ARDL time series technique. While the unemployment-reducing effect of credit expansion is more moderate, profit rates have strong unemployment-reducing effects. The unemployment-reducing effect of profit rates seems to be highly compatible with the basic assumption that capitalists act with the profit motive. According to the results of the study, it can be said that trying to reduce unemployment with policies based on cheap labor is not an appropriate policy approach in Turkey.

Key words: Turkey, Labor markets, Unemployment, Post-Keynesian Approach, ARDL

JEL codes: J01, J08, J18, J31

Developing countries are faced with many chronic and severe economic problems such as unemployment, inflation, external deficit, domestic-external debt and foreign dependency in production. Among them, unemployment is a chronic problem with very dire consequences for people in a society where the vast majority of them have to work. Turkey, which is among the developing countries, is one of the countries experiencing this problem most severely. The problems that have accumulated in the Turkish labor market for years have become more visible with the growth model in recent years. As a result of the processes that feed each other, a sustainable growth in both economy and employment could not be achieved. The economic growth achieved after the 2001 crisis did not reflect on the labor market, unemployment rates increased moderately due to the limited increase in employment compared to new participations in the labor market.

In this study, the explanations of the Post Keynesian approach on the importance of the variable of profit rates are based on the explanation of unemployment. According to the post-Keynesian approach, firms in capitalist economies try to maintain their competitiveness by keeping their profit rates high. To do this, they want to increase labor productivity by investing as much as possible.

New investments made in the capital accumulation process both increase the capital output coefficient and cause a technical change, resulting in a decrease in profit rates. In response to a decrease in profit rates, firms reduce their use of labor and paradoxically seek to increase the coefficient of capital output to increase labor productivity as a way of avoiding a decrease in profit rates. Firms find themselves in a repetitive process of investing, increasing the capital output coefficient, increasing productivity, falling profit rates and reducing employment in the process of struggling to achieve high profits (Felipe, 2002).

The aim of this study is to try to understand and explain the reasons why unemployment rates are high and continue to increase in Turkey. In the literature, most of the studies carried out to explain the phenomenon of unemployment in Turkey have been tried to be explained by economists adopting the mainstream Neoclassical approach by using 'real wages' as the main variable. In this study, in addition to the loan growth rate variable used as a control variable, the "profitability rate" is used as a key variable in the explanation of unemployment.

The data are annual and cover the years 1993-2018. Unemployment data are obtained from Turkstat, loan growth rate from CBRT. It is thought that the total loan growth rate will better represent the increase in demand since it includes both commercial and individual loans. Profitability rate data is calculated from the data of the biggest and second largest 500 companies of ISO. One of the most important problems in empirical work is the validity, reliability and continuity of the data. In this respect, although the unemployment data of TUIK are debatable, it inevitably has to be used since all unemployment discussions are based on these data. On the other hand, although it is debatable to use ISO 500 profitability data to represent the entire economy, it is considered that there is no significant objection to the average profitability ratios of these companies representing the entire economy.

Considering the short-term results of the ARDL model, both profit rates and credit expansion have statistically strong effects on unemployment in the short run, but moderate in terms of coefficient size. Another result is related to the changes in credit and profit rates over time. While credit increases create unemployment-reducing effects over time, negative relationships emerge until the profit rates of the past years reach equilibrium. However, these effects remain weak and while the long-term balance is approached, the profit rates also have unemployment-reducing effects. The Error Correction Coefficient (ECM(-1)) was found to be statistically significant at the 1% level and the coefficient value was -0.30. The meaning of this coefficient is that it takes approximately three years to reach the long-term equilibrium when any imbalance or shock occurs in the labor market.

The long-term result of the regression results shows that both credit expansion and profit rates are significant at the 10% level, and that credit expansion and profit rates have significant reducing effects on unemployment. As in the short run, the

small coefficient indicates that the effect of credit expansion on unemployment is limited, while the large coefficient of profit rates reveals that its effect on unemployment is quite strong. The regression results support the theoretical implications of Post-Keynesian Economics. In other words, there is a strong negative relationship between unemployment and profit rates in Turkey: An increase in profit rates significantly reduces unemployment.

This study, which uses profit rates and credit expansion as explanatory variables to explain unemployment rates related to Turkish labor markets, has quantitatively demonstrated that both profit rates and credit expansion have significant effects on unemployment. While the unemployment-reducing effect of credit expansion is more moderate, profit rates have strong unemployment-reducing effects. The unemployment-reducing effect of profit rates seems to be highly compatible with the basic assumption that capitalists act with the profit motive. For this reason, while creating economic policies, while ensuring that wages are formed at a certain human level, policies should be able to be formed towards realizing profit rates at certain levels at sectoral, regional and national levels. It is very difficult to harmonize these seemingly contradictory policies. However, it is possible to provide employment increase and certain profitability levels by providing support in raw material and input issues and a well-designed growth model with “wage pulls”.

It can be thought that the Chinese model based on low wages, which has been the subject of discussions recently, may generate growth to some extent, but may not be effective in preventing unemployment if profit rates are limited.